گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی

ژمارە ٦٥ – ٢٠٢٥
گۆڤارێکی زانستیی وەرزییە

سەرۆکی ئەکادیمیای کوردی و خاوەنی ئیمتیازی گۆڤار
حەمەسەعید حەسەن

سەرنووسەر
پ. د. موحسین ئەحمەد عومەر

بەڕێوەبەری نووسین
د. پەخشان فەهمی فەرحۆ

دەستەی نووسەران:
پ. د. قەیس کاکل تۆفیق
پ. د. بەختیار سەجادی
پ. د. فەرهاد قادر کەریم
پ. ی. د. ئەحمەد موحەممەد مام عوسمان
پ. ی. د. عەبدولواحید ئیدریس شەریف
پ. ی. د. نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد
د. لەزگین عەبدولڕەحمان ئەحمەد

دەستەی ڕاوێژکاران:
پ. هـ د. میشێل ایزەنبێرگ
پ. د. مارتن ڤان برونسن
پ. د. جەلیلی جەلیل
پ. د. ساڵح ئاکین
پ. د. جەعفەر شێخولئیسلامی
پ. د. عەبدولڕەحمان ئەداک
پ. هـ د. هاشم ئەحمەدزادە

Web: journal.ka.gov.krd
ISSN: 2520- 4106
هەولێر/ شەقامی هەڵەبجە

گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، گۆڤارێکی زانستیی وەرزییە، لەلایەن ئەکادیمیای کوردییەوە دەردەکرێت و بایەخ بە توێژینەوەی کوردی لە بوارەکانی زمان، ئەدەب، دیرۆک، جوگرافیا و کولتووریی کوردی دەدات.
گۆڤارەکە توێژینەوەکان بە زمانەکانی کوردی، عەرەبی و ئینگلیزی بڵاو دەکاتەوە و یەکەم ژمارەی لەساڵی ٢٠٠٢دا بڵاو بووەتەوە.
ئەم گۆڤارە لەلایەن وەزارەتی خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستیی حکوومەتی هەرێمی کوردستانەوە، بۆ بەرزکردنەوەی پلەی زانستی باوەڕپێکراوە.

* ڕێکخەری کاروباری گۆڤار: ئیمان نەجات ئاغۆک
* دیزاین: هەرێم عوسمان
* ماڵپەڕی گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی:
Web: journal.ka.gov.krd

* ئیمێڵ: journal@ka.gov.krd
* مۆبایل: 009647508375575

وەرگرتن:
پەسەندکردن:

بەستن د سەرهاتیا کوردیدا
ل دویڤ تیۆرا دی بوگراندی

احمد مصطفى احمد،
ئیمێل: ahmeddahoki44@gmail.com

پ.د. ڤیان ابراهیم
پشکا زمانێ کوردی
کۆلیژا زمانان، زانکۆیا دهوک

پوختە

ئەڤ ڤەکۆلینە ل ژێر ناڤونیشانێ ”بەستن د سەرهاتیا کوردیدا ل دویڤ تیۆرا دی بوگراندی“یە. بەستن ئێک ژ بابەتێن گرنگێن هەڤگرێدانییە د دەقیدا. دەق ژ چەند ڕستێن ل دویڤ ئێکدا پێک دهێت، بەستن و ئامرازێن بەستنێ جۆرێ پەیوەندییا دناڤبەرا ڕستاندا دیار دکەن. ئەڤەژی برێکا هندەک مۆرفیم و پەیڤان هەڤگرێدانا ڕێزمانی پەیدا دبیت. بەستن د زمانێ کوردیدا ب ڕەنگەکێ هویر نەهاتیە ئەنجامدان، ئەم گریمانە دکەین کو هەمی جۆرێن بەستنێ د دەقێ سەرهاتیا کوردیدا هەبن، ئارمانجا مە دەستنیشانکرنا ئامراز و جۆرێن بەستنێیە د دەقێ سەرهاتیا کوردیدا بۆ ڤێ مەرەمێ تیۆرا ”دی بوگراند“ی هاتیە پراکتیکرن ل دویڤ ڕێبازا وەسفی. د ئەنجامدا دیار بوو کو هەر چوار جۆرێن بەستنا (کومکرنا ڕەها، هەلبژاردەیی، بەروڤاژی، دویڤەلانک) هەنە، هەر ئێک ب ڕێکا چەندین ئامرازان نواندنا بەستنێ د زمانیدا دکەت. هەردیسا تا ڕادەیەکێ باش ئەڤ پۆلینکرنە دگەل زمانێ کوردی دگونجیت، دگەل هندێ ژی هندەک ئامراز نەشێن بچنە ژێر چ ژ ئەوان جۆران. ڤەکۆلین ب ڕەنگەکێ گشتی پێک دهێت ژ لایەنێ تیۆریێ دەقی و بۆچوونا دی بوگراندی بۆ دەقی، هەڤگرێدانێ، هەروەسا بەستن و تایبەتمەندیێن بەستنێ گرنگییا بکارهینانا ئامرازێن بەستنێ، جۆرێن بەستنێ بخۆڤە دگریت. لایەنێ پراکتیکیێ ڤەکۆلینێ چەند دەقەک ژ سەرهاتیا کوردی هاتینە وەرگرتن، ئامراز و جۆرێن بەستنێ تیدا هاتینە دەستنیشانکرن.

پەیڤێن کلیل: دەق، دی بوگراند، بەستن، هەڤگرێدان، هەڤگرێدانا ڕێزمانی

پێشەکی

ئەڤ ڤەکۆلینە ل ژێر ناڤونیشانێ "بەستن د سەرهاتیا کوردیدا ل دویڤ تیۆرا دی بوگراندی‘‘یە، ڤەکۆلین هاتیە تەرخانکرن بۆ شرۆڤەکرن و دەستنیشانکرنا رۆلێ ئامرازان و جۆرێن بەستنێ د هەڤگرێدانا دەقێ سەرهاتیا کوردیدا. گرنگیا ڤەکۆلینێ د وێ چەندێدایە کو ئەڤ پۆلینکرنا جۆرێن بەستنا تیۆرا دی بوگراندی ب هویری ل سەر دەقێ زمانێ کوردی ب تایبەت د سەرهاتیا کوردیدا نەهاتیە دیارکرن، بۆ هندێ کو بزانین چەند تایبەتمەندیێن ئامرازێن زمانێ کوردی دچنە د ناڤ وێ پۆلینکرنێدا، لەورا دێ هەوڵ دەین ئەڤان لایەنێن ڤەشارتی روون بکەین. د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا دێ هەوڵ دەین ئەڤان پرسیاران بەرسڤ بدەین: ئایا هەمی ئامرازێن بەستنێ یێن زمانێ کوردی دچنە ل ژێر پۆلینکرنا جۆرێن بەستنا دی بوگراندی ڤە؟ ئایا پۆلینکرنا ئامراز و جۆرێن بەستنا دی بوگراندی رۆل د هەڤگرێدانا دەقی یا سەرهاتیا کوردیدا هەیە؟ ئەگەر هەبیت، کیژ جۆر ژ وان زۆرترین رێژەیا هەڤگرێدانێ ئەنجام ددەت؟ ڤەکۆلین د چوارچۆڤێ تیۆرا دەقیا "دی بوگراند و دریسلر‘‘دایە. سنوورێ جوگرافی د چوارچۆڤێ زمانێ کوردی "کرمانجییا سەری-گوڤەرا بەهدینی‘‘دایە.

ئارمانج ژ ئەنجامدا ئەڤێ ڤەکۆلینێ ئەوە، ب رەنگەکێ هویر پۆلینکرن و جۆرێن بەستنا تیۆرا دی بوگراندی دەستنیشان بکەین، رۆلێ ئەڤان ئامراز و جۆرێن بەستنێ د دەقیدا دیار بکەین، هەردیسا دیار بکەین تا چ رادە ئەڤ پۆلینکرنا جۆرێن بەستنێ ل گەل ئامرازێن زمانێ کوردی یا گونجایە. ڤەکۆلین ژ بلی پێشەکی و ئەنجامان ژسێ پشکان پێک دهێت، پشکا ئێکێ ژ دوو تەوەران پێک دهێت، تەوەرێ ئێکێ: تێروانینەک بۆ کارێن بەرێ. تەوەرێ دووێ: دەق و بۆچوونا دی بوگراندی بۆ دەقی، هەڤگرێدان ب رەنگەکێ گشتی، هەڤگرێدانا رێزمانی. پشکا دووێ: ل ژێر ناڤونیشانێ "بەستن‘‘ە، کو ناڤەرۆکا وێ پێک دهێت: ژ بەستن، تایبەتمەندیێن بەستنێ، گرنگیا بکارهینانا ئامرازێن بەستنێ، جۆرێن بەستنێ ل دویڤ تیۆرا دی بوگراندی، پشکا سێیێ: بەرچاڤکرنا جۆرێن بەستنێ د چەند دەقەکاندا.

١. تێروانینەک بۆ کارێن بەرێ

بێگومان بابەتێ بەستنێ وەکوو هەر بابەتەکێ دیترێ زمانڤانی، زمانڤانان لێکۆلین ل سەر ئەنجام داینە، چەندین شرۆڤەکرنێن جۆدا جودا بۆ کرینە، لەورا مە ب فەر زانی پێداچوونەکێ ل سەر بەرچاڤترین ئەوان کارێن د ئەڤێ بواریدا هاتینە کرن بکەین:

١-١. "بەکر عومەر عەلی‘‘ د نامەیا خۆیا ماستەرێ ب ناڤێ "بەستن و کرتاندن لە کوردیدا‘‘دا ل ساڵا (١٩٩٢)، ئاماژە ب بەستنێ د رستە و هندەک پێک هاتێن دیێن رستێدا دکەت، وەکوو: پشکێن ئاخڤتنێ کا چەوا پێکڤە دهێنە گرێدان؟ هەردیسا پەیوەندییا بەستنێ ب ئەرکێ رێزمانیڤە د رستێدا روون دکەت بڤێ رەنگێ کو "هەر لایەکێ بەستنێ هەمان ئەرکێ رێزمانیی هەبیت‘‘ (عەلی، ١٩٩٢: ١٢)، هەردیسا ئامرازان بۆ چەند جۆرەکان دابەش دکەت، وەکوو: "ئەو ئامرازێن دوو رستەیێن هاوشان پێکڤە گرێ ددەن، ئەو ئامرازێن دوو رستەیێن نەهاوشان پێکڤە گرێ ددەن، هەروەسا تایبەتمەندی و جهێ بکارهاتنا ئەوان ئامرازان درستێدا ددەتە دیار کرن‘‘ (هەمان ژێدەر: ١٣-١٧).

ڤەکۆلەر دابەشکرنەکێ ژلایێ فۆرمیڤە بۆ بەشەک ژ ئامرازان دکەت ئەوژی: (جووتە ئامراز، جووتە ئامرازی جیاواز) (هەمان ژێدەر: ٢٥). ڤەکۆلەر

ئامرازێن بەستنێ ژلایێ واتایڤە ددەتە دیارکرن، ب باوەرا وی "مەرج نینە هەر ئامرازەک بتنێ ئێک ئەرکێ واتایی هەبیت، ئەو ئامرازێن کو چەندین ئەرکێن جودا جودا دبینن پێک دهێن ژ (تا، کە)" (هەمان ژێدەر: ٢٢). ئەو د ئەنجامدا دیار کەت کو "پەیوەندی دناڤبەرا ئامراز و ئەرک یان ئامراز و واتایێ د زمانێ کوردیدا پەیوەندییەکا بەرامبەری و یەکسان نینە" (هەمان ژێدەر: ٢٥).

١-٢. "قـەیس کاکل توفیق" د نـامـەیا خۆیا دکتورایێ ب ناڤێ "پەیوەندییەکانی نێو دەق "دا ل ساڵا (٢٠٠٢)، ئاماژە ب بابەتێ بەستنێ وەکوو جۆرەک ژ جۆرێن هەڤگرێدانا ڕێزمانی دایە کو ڕۆلەکێ گرنگ د دروستکرنا پەیوەندیێن دناڤ دەقیدا دبینیت. ڤەکۆلەری هەوڵ دایە ئەڤان پەیوەندییێن د ناڤ دەقیدا ب بۆچوونا چەند زمانڤانەکان بدەتە دیارکرن ئەوژێ: (براون و یول، ڤان دایک، هالیدای و حەسەن)، نڤێسەر دەمێ دهێتە سەر بۆچوونا براون و یۆلی ئاماژە ب هندێ ددەت کو لنک وان "چ دەق نینن د ڕەسـەنـدا د هەڤگرێدای بیت یان پێچەوانە، ب دیتنا وان هەڤگرێدان د دەقیدا تشتەکە دهێتە دروستکرن، ئانکو گوهدار بریارێ ل سەر هەڤگرێدانا دەقی ددەت و تێگەهشتن دبیتە تەوەرێ سەرەکی نەک خاڵا هەڤگرێدانی، لەورا ئەو دبینن کو دەق دشێت بهێتە تێگەهشتن هەر چەند ئامرازێن بەستنێ و کەرەستێن هەڤگرێدانی ژی تێدا نەبن" (توفیق، ٢٠٠٢: ١٥).

ڤەکۆلەر دهێتە سەر بۆچوونا "ڤان دایک"ی، ئەو "بەستنێ ب پەیوەندییەکا واتایی د ناڤ ڕستەیاندا دبینیت، لنک وی د ڕستێدا هـەر چەند ئامرازێ بەستنێ ب ئاشکرایی بهێتە بکارهینان و ژلایێ ڕێزمانیڤە ژی یا تەواوبیت، لێ هەر هەڤگرێدان د ناڤبەرا پارچەیاندا دروست ناکەت، وەکوو:

– ئـازاد ڕەبـەنـە، بۆیـە ئـەمسـتـردام پایتەختی هۆڵەندایە" (هەمان ژێدەر: ١٩–٢٠).

هەردیسا ئەو "پرۆسەیا بەستنێ ب ئامرازێن بەستنێڤە گرێ نادەت، چونکی هەمی دەما ئامراز نەشێن بەستنێ دروسـت بـکـەن، هـنـدەک جـاران ئامرازێن بەستنێ د ڕستەیەکێدا نەهاتینە بکارهینان، لێ بەستن یا دیار و ئاشکرایە، وەکوو:

– ئەمستردام پایتەختی هۆڵەندایە، هەشت سەد هەزار کەس تێدا دەژی" (هەمان ژێدەر: ٢٠).

ڤەکۆلەر پشتبەستنێ ل سەر تیۆرا "هالیدایی و حەسەن"ی یا ساڵا (١٩٧٦) دکەت بۆ بەرچاڤکرنا هەمی ئەوان کەرەستەیێن پەیوەندییان د ناڤ دەقیدا دروست دکەن. ئێک ژوان کەرەستەیان ژی پرۆسـەیا بەستنییە، ئەو دبینیت کو "دیارکرنا جۆرێن بەستنێ دیاردەیەکا واتاییە، هەروەسا ل سەر ئەڤێ بنەمایی باس ل ئەرکێ هندەک ژڤان کەرەستان کریە، ل دویڤ تیۆرا دەستنیشانکری جۆرێن بەستنێ دەستنیشان دکەت بۆ چوار جۆران (لێکدان، پێچەوانە، هۆیی، دەمی)" (هەمان ژێدەر: ٢١٣). ڤەکۆلەر دیار دکەت کو هەر جۆرەک ژڤان ژمارەیەکا زۆرا ئامرازێن زمانێ کـوردی بخۆڤە دگـرن، هەردیسا بۆ هەر ئامرازەکی نموونەیێن پێدڤی دهینیت و ڕوون دکەت کا چەوا ئەڤ پرۆسە ب هە چوار جۆران بەستنێ دروست دکەن.

١-٣. "شـورەشـڤـان عـادل ئـەحـمـەد" د نامەیا خۆ یا ماستەرێدا ب ناڤێ "زمانڤانیا تێکستی" ل سـاڵا (٢٠١٢)، ئـامـاژە ب بەستنێ ددەت، وەکوو ئێک ژ کەرەستەیێن هەڤگرێدانا ڕێزمانی دناڤ دەقیدا شرۆڤە دکەت (ئەحمەد، ٢٠١٢: ٩٢). ئەو بۆ پۆلینکرنا جۆرێن بەستنێ پشت بەستنێ ل سەر تیۆرا "هالیدای و حـەسـەن"ی یا سـاڵا (١٩٧٦)ێ دکەت، بەستنێ بۆ چوار جۆران دابەش دکەت، ژ

وان: (زێدەکری، بەرۆڤاژی، دەمی، هۆیی)، ب دیتنا ڤەکۆلەری دەربارەی "هەلبژارتنا ئامرازێن بەستنا زێدەکری د تێکستێدا هەلبژاردنەکا ڕەوانبێژییە" (هەمان ژێدەر: ٩٢).

١-٤. "شێرزاد صبری عەلی" د پەرتوکا خۆدا ئەوا ب ناڤێ "شرۆڤەکرنا گۆتارێ"دا ل ساڵا (٢٠٢٠)، بەستن وەکوو بابەتەکێ سەرەکیێ هەڤگرێدانێ د دەقیدا هژمارتیە. نڤیسەر بۆ پۆلینکرنا جۆرێن بەستنێ پشتبەستن ل سەر تیۆرا "هالیدای و حەسەن"ێ یا ساڵا (١٩٧٦) کریە. ئەو جۆرێن بەستنی بۆ چوار جۆران دابەش دکەت، ئەوژی: (بەستنا زێدەکری، بەستنا بەرۆڤاژی، بەستنا ئەگەری، بەستنا دەمی). دیار دکەت کو "بەستن ب هەمی جۆرێن خۆڤە د هاریکارن بۆ ڕێکخستنا هزران د ناڤ دەق (گوتار) ێدا و ئاماژەیێ ب پەیوەندیێن د ناڤبەرا پارچەیێن دەقیدا ددەت، هەروەکوو پارچەیەک ئەنجام بیت بۆ پارچەیەکا دی یان... هتد" (عەلی، ٢٠٢٠: ١٤٨).

پشتی پێداچوون ل سەر بۆچوونێن ئەڤان ڤەکۆلەران هاتیە کرن، بۆ مە دیار دبیت کو هەر ئێک ژ وان هەوڵدایە بەستنێ بۆ مەبەستەکا دیارکری بکار بینن، ژ وان: (بەستنا پشکێن ئاخڤتنێ، بەستنا ڕستان، دیارکرنا پەیوەندیێن دناڤ دەقیدا، بەرچاڤکرنا لکاندنێ وەکوو پشکەک ژ زمانڤانیا تێکستی، وەک کەرەستەیەکێ گرنگ د شرۆڤەکرنا دەق/گوتارێدا... هتد)، بۆ دابەشکرنا جۆرێن بەستنێ بەهرا پتریا ئەوان پشتبەستن ل سەر تیۆرا هالیدای و حەسەن کریە. دێ هەوڵ دەین بەستنێ ل دویڤ تیۆرا "دی بوگراند"ێ شرۆڤە بکەین و جۆر و پۆلینکرنا وێ تیۆرێ د دەقێ زمانێ کوردیدا بەرچاڤ بکەین.

٢. دەق و بۆچوونا دی بوگراندی بۆ دەقی

٢-١. دەق (تێگەهـ و پێناسە)

تێگەهێ دەقی وەکوو هەر یەکەیەکا ئاخڤتنێ خزمەتا مەبەستەکا پەیوەندیکرن و گەهاندنێ دکەت، دبیت ئەڤ یەکەیە ژ ئاستێ پەیڤێ بۆ ئاستێ دەستەواژێ بۆ ئاستێ دەقی بچیت (عوض، ١٤١٠: ٣٨)، هەروەسا هاتیە دیارکرن دەق کومەکا ڕستانە و کومەکا مەبەستێن پەیوەندییێ د ناڤبەرا دوو لایەناندا ب جهـ دئینیت، بۆ مەرەما ئارمانجا پێڕاگەهاندنێ (هەمان ژێدەر: ٥٤).

پێناسەکرنا دەقی ل دەڤ دی بوگراندی ب ڤی ڕەنگیە: دەق یەکەیەکا زمانیا خودان ڕامانە و ئارمانجا وێ پەیوەندیکرنە و کەسەک ب تنێ بەشدارییێ تێدا دکەت، ئەوژی د دەمەکێ دەستنیشانکریدا، نەمەرجە دەق ب تنێ ژ ڕستان پێک بهێت، دبیت دەق ژ ڕستە و پەیڤێن تاکانە پێک بهێت. ب تنی ئارمانج ژێ پەیوەندیکرنێ ئەنجام بدەت (أبو غزالة، ١٩٩٢: ٩). ئەڤ چەندە مە بەرەف دەقێ گرتی و دەقێ ڤەکریڤە دبەت، ئەمبیرتو ئێکو بڤی ڕەنگی ئاماژە ب دەقێ گرتی ددەت کو نڤیسەرێ دەقێ گرتی خوێندەڤانێ خۆ پێنگاڤ پێنگاڤ ب ڕێڤەدبەت ب هیڤیا وێ چەندێ کو د وێڕێڕەویدا بمینن یێ وی بۆ وان دانایی، نڤیسەر هەول ددەت ب هەمی شیانان ڕێ ل بەردەم شرۆڤەکرنێن جودا بگریت (إيكو، أمبيرتو، ١٩٩٦: ٧٠-٧١). هەروەسا دەقێن ڤەکری وەکوو ئامیرەکیە بۆ بەرهەمهینانا ڕاڤەکرنان، ئارمانجا نڤیسەرێ دەقێ ڤەکری ئەوە خوێندەڤان ببیتە هەڤپشکەکێ چالاک د بەرهەمهینانا واتایا دەقیدا، ئانکو دەقێ ڤەکری بوارەکێ بەرفرەهـ ددەتە واتایێ (هەمان ژێدەر: ٧٢).

٢-٢. بۆچوونا دی بوگراندی بۆ دەقی

دی بوگراندی د پەرتووکا خۆ یا ب ناڤێ "دەق

و گوتار و پێرابوون''دا، پێشنیارا هەبوونا حەفت پیڤەران *[1]دکەت کو ب رێکا ئـەوان چوارچۆڤێ تێگەهەکێ گشتگیر بۆ دەقێ بهێتە دەستنیشانکرن و دەق ژ نەدەقێ بهێتە جوداکرن (مولوج، ٢٠٢٢: ٤٠)، دەمێ دبێژیت: "ئەز پێشنیارا ئەوان پیڤەران دکەم کو دەقبوون (Textuallity) ببیتە بنیاتەکێ جێگیر بۆ ڤەدیتنا دەقێ و بکارهینانا وی'' (دی بوجراند، ١٩٩٨: ١٠٣).

هەروەسا دی بوگراند دگەهیتە وی ئەنجامی کو پێدڤیە دەق ب ئەڤان سێ پێکهاتەیان بهێتە تەماشەکرن:

ئێک: پێکهاتە ب هەڤگرێدانا رێزمانیڤە گرێ دایە.

دوو: واتا ب هەڤگرێدانا هزریڤە گرێ دایە.

سێ: پراگماتیک یا گرێ دایە ب ئەوان پلان و ئارمانج و کریارێن کو دەق بۆ گەهشتنا مەبەستێن خۆ بکار دئینیت.

هـەر چـەنـدە هـەر ئێک ژ ئـەڤان رەگـەزان یاسایێن تایبەت ب خۆڤە هەنە، لێ د دەقیدا ل دویڤ رێنیشاندانێن دەقێ ب رێڤە دچن. ب دیتنا دی بوگراندی پێدڤیە ئەم بشێین ئەڤان پرۆسێسان شرۆڤە بکەین کو ل گورەی ئەوان دەق پێ دهێتە ئاڤاکرن د پێکهاتێن زمانیدا، هینگێ دێ دیار بیت کو تەڤایا ڤەکۆلینا زمانی ل دۆر تێگەهێ گرێدانێ (Connectivity) دزڤـریت (عـوض،١٤١٠: ٤٤). سەرەرای ئەڤێ "د هەر دەقەکیدا کومەکا دیاردێن رێزمانی، واتایی، فەرهەنگی و کارلێکرن رووی ددەن، هەر ئەڤە دبنە ئەگەرێ دروستبوونا دەقی'' (حەمەد عەبدوللا ٢٠٢٠: ١١١).

٢-٣. هەڤگرێدان (Cohesion)

ل گورێ دیتنا تیۆریا دی بوگراندی هەڤگرێدان (Cohesion): پێک دهێت ژ وان رێکار و شێوازێن دهێنە بکارهینان، داکو گرێدانەکا دیار و ئاشکرا د ناڤبەرا پارچێن دەقیدا پەیدا بکەت. ئانکو ئەو ئامرازێن رێزمانی و پەیڤینە یێن رستە و گۆتنان پێکڤە گرێ ددەن یانژی هندەک شێوازێن جهگر (أشكال البديلة) دهێنە بکارهینان وەکوو: هەڤواتا و دووبـارەکـرن... بۆ پاراستنا هەڤگرێدانێ د ناڤ دەقیدا (ابو غزالة، ١٩٩٢: ١١). هەردیسا ب دیتنا دی بوگراندی دەربارەی مەبەستا دەقی و جۆرێن پێکڤەگرێدانێ، "پێدڤیە دەقێ زمانی وەک یەکەیەکا گوتنێ خزمەتا مەبەستەکا پەیوەندیکرنێ بکەت و پێدڤیە تەکەزێ ل سەر دوو جۆرێن هەڤگرێدانێن دەقی بکەت:

ئێک: هەڤگرێدانا زنجیرەی (فۆرمی) Sequential) (Connectivety): پەیوەندییا فۆرمیە دناڤبەرا رستە و دەستەواژێن دەقیدا بخۆڤە دگریت.

دوو: هەڤگرێدانا واتایی (تێگەهی) Conceptual) (Connectivety): گونجاندنا لۆژیکی و واتاییا بیرۆکەیان د ناڤ دەقیدا بخۆڤە دگریت (عوض، ١٤١٠: ٤٣).

هەڤگرێدانا (موکم) ئەوا د ناڤبەرا بەش و پێکهاتێن دەقیدا هەی، بۆ نموونە: ئاڤاکرنا دەستەواژەیان و رستەیان و پارچەیێن نڤیسینێ ب رێکا ئالاڤێن زمانی ب تنێ ناهێتە پێک هینان، بەلکوو هندەک ئالاڤێن نە زمانی ژی ئەوێ پێک دهینیت، وەکوو: دەوروبەر و بارودۆخ کو ئەڤە هاندەرێن ئەڤێ پێکڤەگرێدانێنە و ب

---

١ * دی بوگراندی د تیۆرا خودا حەفت پیڤەر بۆ بنیاتدانانا دەقێ پێشنیارکرینە کو هەر ئێک ژ وان خودان چەندین تایبەتمەندی و سیمایێن زمانی و واتایی و جڤاکی و بابەتێن گرێدایی ئاخفتنکەری و وەرگری و دەوروبەری و رووێـدانـان بخوەڤە دگریت ئـەوژێ: هەڤگرێدان – Cohesion، گونجاندن – Coherence، مەبەستایەتی – Intentionality، پەسەندی –Acceptability، چاڤدێریاهەلویستی – Situationality، هەڤتێکستی – Intertextuality، راگەهاندنایەتی –Informativity.

هەماهەنگی ل گەل ئالاڤێن رێزمانی کار دکەن، داکو هەڤگرێدانا دەقی یا نافخۆیی بجهـ بهێت (سرحت، سعد، ٢٠١٦: ١٠٥). ژ هەڤژی گوتنییە دەستنیشانکرنا دەقەکێ پێکڤەگرێدای، پێدڤی ب هەبوونا هەردوو جۆرێن هەڤگرێدانا رێزمانی و گونجاندنا واتایی هەیە.

١-٢-١. گونجاندنا واتایی (Coherence)

دی بوگراند گونجاندنێ وەک هەڤگرێدانەکا تێگەهی (Conceptual Connectivity) پێناسە دکەت، مەرەم ژێ پەیوەندیێن لوژیکی و تێگەهینە کو دەقی پێکڤە دگونجینن بێی ئامرازێن هەڤگرێدانێ بکار بهێن (دی بوجراند، ١٩٩٨ :١٠٣). هەروەسا چەوانیا کارلێکا دناڤبەرا پێزانینێن نوی و کەڤن بۆ پێکڤەگرێدانا بیرۆکەیێن دەقی و ئەزموونا بەرێ یا خوێندەڤانی (الدغیشیة، ٢٠٢١: ٧٨). گونجاندن کومەکا کردارێن هزریە ئەوێن کو وەرگر پێ د دەقی بگەهیت و شرۆڤە دکەت (کادی نورە ٢٠١٩: ٥٠).

١-٢-٢. هەڤگرێدانا رێزمانی (Grammatical cohesion)

هەڤگرێدانا رێزمانی رێکەکا پێکڤەگرێدان و لکاندنا پێکهاتێن د ناڤ دەقیدایە، کو گرێدانەکا توند و دانەپاڵیە دناڤبەرا پێکهاتێن دەقیدا، ئانکو پەیوەندییەکا لۆژیکی یا بکارهینانا زمانیە، کو جەختیێ ل چەوانیا پێکهاتا دەقی دکەت وەکوو یەکەیەکا واتایی، هەڤگرێدانا رێزمانی جـۆرە بـەردەوامییەکێ ددەتـە دەقـی و پەیوەندیێ دناڤبەرا پارچەیێن دەقیدا دروست دکەت. هەروەسا ئەڤ هەڤگرێدانە ژ ئەگەرێ بکارهینانا هندەک کۆد و ئامرازێن رێزمانی کو ژلایێ ئاخڤتنکەر/ نڤیسەرێ دەقیڤە دهێتە بکارهینان، د هەمان دەمدا وەرگر/خوێندەڤان چاڤەرێی هندێ دکەت ئەوان کۆد و ئامرازێن هاتینە بکارهینان بنیاسیت، داکو دەقەکێ پێکڤەگرێدای بهێتە دیتن یان گوهلێبوون (خۆشناو، ٢٠٢١: ١٥٣). هەڤگرێدانا رێزمانی ژ چەند ئالاڤەکان پێک دهێت، ئەوژی: (ئاماژە، ل جهـ دانان، لادان و بەستن).

٣. بەستن (Conjunction)

٣-١. دانەنیاسینا بەستنێ

بەستن ئێکە ژ رێکێن سەرەکیێن هەڤگریدانێ د دەقیدا، کەرەستێن بەستنێ ب رەنگەکێ رێکخستی و رێکوپێک رستان پێکڤە گرێ ددەن (محەمەد، ٢٠٢٣: ٩١). ب بۆچوونا "هالیدای و حەسەن"، بەستن دەستنیشانکرنەکە پێک دهێت ژ ئەوێ رێکا پاشیێ ب پێشییڤە گرێ ددەت د ناڤ دەقیدا، ئەوژی ب هەڤگرێدان و ب رەنگەکێ رێکخستی (Halliday & Hassan, 1976: 227)، د شیاندایە بێژین: "هەردەمێ دوو رستە یان زێدەتر د گەل ئێکدا هاتنە دانان و پەیوەندییا واتایی د ناڤبەرا واندا چ ب ئامرازەکی یان پەیڤەکێ یان بێی ئامراز دیار ببیت، بۆ هندێ کو د یەکسانن و هەرئێک ژ وان بەشەک نینە ژ یێ دیتر، ب ڤێ چەندێ دێ بەستن پەیدا بیت" (فەرهادی، ٢٠٠٨: ١٩٢).

بەستن کار دکەت بۆ روونکرنا پەیوەندیێن د ناڤبەرا ئەوان بەشە زانیارییان یان د ناڤبەرا توخمێن دناڤ ئەڤان بەشاندا هەین، ئەڤە دبیتە ئەگەر پەیوەندیێن د ناڤبەرا روویدان و بیرۆکان د جیهانا دەقیدا نیشان بدەت. هەروەسا زێدەتر نڤیسینێ پەیوەندیدار دکەت بۆ تێگەهشتنێ (دی بوجراند، ١٩٩٨: ٣٤٦).

بەستن ژ ئەگەرێ پەیدابوون و نواندنا کومەکا لێکسیم و مۆرفیم و پەیڤان وەکوو ئامرازێن بەستنێ رۆل بۆ مەبەستا ب دەستڤەئینانا هەڤگرێدانا رێزمانی

د دەقیدا دبینن (شریف، ٢٠٢٢: ٦٣)، ئانکو بەستن ئاماژە ب هندەک کەرستێن (ئامراز) دیارکری ددەت، بۆ گرێدانا رستەکێ ب ئێکا دیترڤە کو پەیوەندییەکا رێزمانی و واتایی د ناڤ دەقیدا هەبیت. هژمارا ئەڤان ئامرازان گەلەکن، هەروەسا دەستنیشانکرنا جۆرێن بەستنێ دیاردەکا واتاییە (توفیق، ٢٠٠٢: ٢١٣).

٣-٢. تایبەتمەندیێن بەستنێ

بەستن وەکوو ئەگەرەکێ سەرەکیێ هەڤگرێدانێ د دەقیدا، خودان چەند تایبەتیێکە:

١. بەستن پەیوەندییەکە د ناڤبەرا پێکهاتێن دەقیدا دروست دبیت، بچیکترین یەکا بەستنێ لارستەیە، هەر چەندە بەستن د ناڤ لایەنێ وشەسازییدا هەیە، لێ د هەڤگرێدانا دەقیدا رۆلی نابینیت.

٢. ئەو رستێن پێکڤە دهێنە گرێدان ل گەل ئێک پەیوەندیدار دبن، ئەڤ پەیوەندییە ب دوو رەنگان دروست دبیت یان هەردوو ژلایێ سینتاکسیڤە وەکی ئێکن یان ئێک ژ وان رستان سەرەکییە و یا دیتر لاوەکییە.

٣. ب رەنگەکێ گشتی بەستن پەیوەندییەکا روونە د ناڤبەرا دوو رستان یا زێدەتر، پتریا ئەو رستەیێن د کەڤنە دویڤ ئێکدا و لێک نێزیکن، ئەڤ پرۆسەیە ب رێکا ئامرازەکێ بەستنێ دروست دبیت. هەر چەندە هندەک جاران ئاوازە یان د نڤیسینێدا کوما ئەوی ئەرکی دبینن. لێ مەبەستا مە بەستنە برێکا ئامرازان.

٤. پەیوەندی د ناڤبەرا بەشێن رستا ئالۆزدا پەیوەندییەکا واتاییە، ئەو بەشێ لاوەکی بۆ روونکرنا لایەنەکێ بەشێ سەرەکیێ رستێیە، وەکوو: دەم، ئەگەر، مەبەست... هتد؛ بکار دهێت (توفیق، ٢٠٠٢: ٢٠١-٢٠٢).

٣-٣. گرنگییا بکارهینانا ئامرازێن بەستنێ (Conjunction)

ئامرازێن بەستنێ بەشەکن ژ ئاخڤتنێ. ئامراز ئەگەرەکە بۆ گەهاندنا مەبەست و پێکڤەگرێدانا پەیڤێن د ناڤ رستێدا ل دویڤ پێدڤیاتیێ (دزەیی، ٢٠١٤: ٤٠٥). دی بوگراند گرنگیا بکارهینانا ئامرازێن بەستنێ دیار دکەت، دبیتە ئەگەرێ روونکرنا پەیوەندییا تێگەهشتنێ، ئانکو روون دکەت کا ئایا جۆرێ پەیوەندییا د ناڤبەرا رستەیاندا چییە؟ هەروەسا دیار دکەت ل دەمێ پەیوەندی یا روون بیت خوێندەڤان پتر هزرا خۆ ناکەت بێی کو پێدڤی بکەت. دخالەکادیدا بکارهینانا ئامرازێن بەستنێ بۆ ئەوان پەیوەندیێن نەچاڤەرێکری و ئالۆز و بەربەلاڤ گەلەک د پێدڤی و گرنگن (دی بوجراند، ١٩٩٨: ٣٥٢). هەروەسا بکارهینانا ئامرازێن بەستنێ (Junctions) ب روونی ددەتە دیارکرن کو ئەو شێوازێ د ئاخڤتن و نڤیسینێدا بکار دهێن نەبتنێ ل سەر بنەمایێ رێسایێن رێزمانییێن نەچارینە، بەلکوو پتر ل سەر بنەمایێ پەیوەندیکرنا راستەقینەیا (Communicative interaction) د ناڤبەرا مرۆڤاندایە (Beaugrande & Dressler1981: 74-75)، ئانکو ئاخڤتنکەر یان نڤیسەر ل دەمێ ئامرازێن بەستنێ بکار دهینیت پتر بۆ هندییە واتایی ب رەنگەکێ روونتر بگەهینیت و ئاخڤتنێ ژ تێگەهشتنێن خەلەت بپارێزیت و ئەوا مەبەست پێ هەیی بگەهینیت. ئانکو "بەستن ب هەمی جۆرێن خۆڤە هاریکارن بۆ رێکخستنا هزران د ناڤ دەقیدا و ئاماژەیێ ب پەیوەندیێن د ناڤبەرا پارچەیێن دەقیدا ددەن" (عەلی، ٢٠٢٠: ١٤٩).

هەر جۆرەک ژ ئامرازێن بەستنێ، سروشتێ پەیوەندییا د ناڤبەرا رستەیاندا دیار دکەت. زمانڤان ژبەر رۆلێ ئەڤان ئامرازان د دیارکرنا

جۆرێ پەیوەندییا د ناڤبەرا رستاندا و بەشدارییا ئەوان د ئاڤاکرنا دەقیدا ب رەنگەکێ لۆژیکی ب ئامرازێن لۆژیکی*[2] ناڤ دکەن (الصبيحى، ٢٠٠٨: ٩٤). چونکی ئەو وەکوو نیشانەیەکێ کار دکەن کو جورێ پەیوەندییا دناڤبەرا رستێن دەقیدا دیار دکەن، بکارهینانا ئەڤان ئامرازان گرێ دایە ب سرۆشتێ دەقیڤە گرێدایە ژلایێ بابەت و شێوازیڤە (الزناد: ١٩٩٣: ٣٧).

٣-٤. جورێن بەستنێ

دی بوگراند بەستنێ ل سەر چوار جۆران دابەش دکەت (دی بوجراند، ١٩٩٨: ٣٤٦-٣٤٧):

جۆرێن بەستنێ ل سەر بنیاتێ هندەک ئامرازێن بەستنێ هاتیە دامەزراندن، ئانکو هندەک ئامراز و فۆرمێن ژ روویێ سەرڤە ئانکو ئەو تشتێن دیارێن ئەم دبینین، لێ رۆلێ وان یێ راستەقینە ئەوە کو هاریکارییا مە دکەن داکو ئەم د پەیوەندیێن ڤەشارتی یێن دناڤ دەقیدا بگەهین (عفيفى، ٢٠٠١: ١٢٩). ئەگەر ئەرکێ ئەڤان جۆرێن جۆدا یێن بەستنێ وەکوو ئێک بن مەبەست ژ ئەرکێ: گرێدانا دناڤبەرا رستەیێن پێکهاتەیا دەقینە، لێ واتایێن ئەوان د جودانە، دبیت جارەکێ پێزانینێن زێدە... هتد. (خطابى، ١٩٩١: ٢٤)، ژ وان جۆران:

٣-٤-١. بەستنا کۆمکرنا رەها

ئەڤ جۆرە دوو رستەیان یان دوو پارچەیان کو دەربرینێ ژ بیروکەیەکا وەکهەڤ یان تەواوکەرێن ئێک بن دکەت و پێکڤە گرێ ددەت، ئانکو کۆمکرن و زێدەکرنا پێزانینایە د ناڤبەرا هەردوو روویێ داناندا.

وەکوو: (و ، هەروەسا، ژی*[3]، ب هەمان شێوە، سەرەرای ڤێ، زێدەباری ڤێ، ب رەنگەکێ زێدەتر، ژ بلی ئەڤێ، بۆ نموونە، ئانکو، ل گەل، وەک، ل دویڤ، واتە، ب واتایەکا دی... هتد).

١. من پەرتووکەک خوێند و تەماشەی فلمەکی کر.

٢. رۆژا ئەینی گەلەکا گرنگە، زێدەتر بۆ ئەوێن ئاینی بەرز دنرخینن.

٣. ئەو چوونە پەرتۆکخانێ هەروەسا هندەک پەرتۆکێن نوی کرین.

د ئەڤان نموونەیێن ل سەریدا، ئامرازێن بەستنێ: و، زێدەتر، هەروەسا، شیاینە دوو رووبدانێن هەڤشێوە و گرێدای پێکڤە گرێ بدەن.

ژلایەکێ ڤە "دی بوگراند" دیار دکەت ئامرازێن بەستنێ د گرنگ و پێدڤینە ل دەمێ پەیوەندییا ئالۆز بیت و پێدڤی ب روونکرنێ هەبیت، ژ لایەکێ دیڤە پەیوەندی د ناڤبەرا پێکهاتە و پێزانیناندا دشێت بیێ ئامرازێن بەستنێ ب رەنگەکێ روون و ئاشکرا رووی بدەت، چونکی مێشک ب خۆ رێک دئێخیت و ئەوان پەیوەندییان دنیاسیت (دی بوجراند، ١٩٩٨: ٣٤٧- ٣٤٨)، وەکوو:

٤. سێ کور یارییا تەپا پێی دکەن... ئێک ژوان پێ ل تەپێ دا... ئەو تەپ ب پەنجەرێ دکەڤیت... پەنجەرە دشکێت...خودانێ ماڵێ دهێتە ژدەرڤە... (هەمان ژێدەر: ٣٤٧).

ژ ئەنجامێ ئاخڤتنا رۆژانە بۆ ئەڤێ نموونێ ئەم دشێین د ناڤبەرا هەر رستەکێدا کومەکا ئامرازان ب رەنگەکێ سروشتی بکار هینین. لێ هەمێ دەما پەیوەندی دروستکرن دناڤبەرا پێکهاتێن ئاخڤتنێ/

٢ * ژ بۆ پتر پێزانینا ل دور ئامرازێن بەستنێ ژ لایێ واتا و یاسایێن لۆژیکیڤە، بنێرە (دزەیی، ٢٠١٤: ٣٩٦-٤٢٠).

٣ * ئامرازێ "ژی" د هندەک ڤەکۆلیناندا هاتیە کو ئەڤێ ئامرازی ل جهێن جوداجودا ژ لایێ سینتاکیڤە ژ کومەکا واتایان پێک دهێت، بۆ زێدەتر پێزانینا بنێرە (توفيق، ٢٠٠٢: ٢١٧-٢١٩).

دەقی پێدڤی ب بکارهینانا ئامرازێن ئاشکرا یێن بەستنێ نینە، چونکی پەیوەندییا دەمی و جهی و ئەگەر و ئەنجامان دکریاراندا دەردکەڤن و ئەڤێ چەندێ دیار دکەت.

- ئەگەر و ئەنجام = تەپە لێدان/پەنجەرە شکاندن
- پەیوەندییا دەمی = روویدان ئێک ل دویڤ ئێک.
- پەیوەندییا جهی = هەمی رووبدان ل ئێک جهـ روویدایە.

ئەم دشێین د نموونا (٤)دا ل جهێ هەر نەهاتنەکا ئامرازی ب رەنگەکێ لۆژیکی ئامرازان ژ جۆرێن جوداجودا دانین:

٥. سێ کور یارییا تەپا پێی دکەن، پاشی کورەکی پێ ل تەپێ دا ژبەرهندێ تەپ ب پەنجەرێ دکەڤیت، ئەڤە بوو ئەگەر پەنجەرە بشکێت د ئەنجامدا خودانێ مالێ دهێتە ژدەرڤە.

د نموونەیا (٥)دا ئەگەر ئەم ئەڤان ئامرازان د ناڤبەرا ئەڤان رستەیاندا بکار نەهینین ژی، هەر ئەڤ پەیوەندیێن ب رێکا ئەڤان ئامرازان پەیدابووین دیـارن، چونکی مێشکێ مرۆڤی شیان هەنە ب رەنگەکی پێشبینیکەر پێزانینان رێک بێخیت.

گەلەک جاران ل دەمێ "و" بکار دهێت، ئەگەر کەرەستەیەک دووبـارە بیت، لادان دروست دبیت (عەلی، ١٩٩٠: ١٦)، وەکوو:

٦. من پەرتووکەک خوێند و وی هوزانەک∅.

ژ هـەژی ئاماژێیە ئامرازی و نە ب تنێ دوو رستە و گوتنێن هەڤپشک و واتادار پێکڤە گرێ دەت، بەلکوو شیان هەنە دوو گوتنان پێکڤە گرێ دەت، ئەگەر هەر ئێک ژ وان بتنێ گوە- لێ ببن/بخوینین رەنگە د واتادار نەبن، لێ د ئەنجامێ هەڤگرێدانێدا مەبەستەکا ئێکگرتی دروست دکەت، وەکوو:

٧. دەرهێنەر: تو؟ و تو ل گەل ڤی هاتی؟ (ابوغزالة، ١٩٩٢: ١٠٨).

د نموونا (٧)دا ئەگەر سەحکەینێ هەردوو رستە ئەگەر بتنێ بهێنە خوێندن ب دروستی د واتـادار نینن، لێ ئامرازێ و هەردوو رووبدان وەکوو ئێک بیرۆکە یا پێکڤەگرێدایی بەرچاڤ کریە.

٣-٤-٢. بەستنا هەلبژاردەیی (Disjunction)

دوو فۆرم و بیرۆکەیان پێکڤە گرێ ددەن، دڤێت هەلبژاردن ل سەر ناڤەرۆکا ئێک ژ وان ب تنێ بیت، وەکوو: (یان، یان ژی ، یان ئەڤە، یان ئەو... هتد). ل دەمێ ئەڤ جۆرە ئامرازە دهێتە بکارهینان د ناڤبەرا دوو بیرۆکەیاندا، ب تنێ ئێک ژ وان دشێت بهێتە رێیدان (دی بوجراند، ١٩٩٨: ٣٤٦). ئانکو ئەڤ جۆرە ژ بۆ جوداکرنا بژاردەیانە د ناڤبەرا هەردوو بیرۆکەیاندا.

٨. سبەهی گەشتێ بکە یان پاشبێخە بۆ حەفتیا بهێت.

٩. تۆ قەهوێ ڤەدخۆی یان ژی چایێ؟

١٠. تە دڤێت بچیە ئاهەنگێ یان ل ماڵ بمینی؟

د ئەڤان نموونێت ل سەریدا، ئامرازێن بەستنێ (یان، یان ژی، یان)، شیانە دوو بیرۆکان پێکڤە گرێ بدەن، د تێگەهشتنا وەرگریدا هەلبژاردن ل سەر ناڤەرۆکا ئێک ژ وان دهێتە کرن، چ ب وەکهەڤی چ ب جیاوازی.

هەردیسا ل دەمێ ئامرازێ (یان، یانژی) دهێنە بکارهینان، دوو بژاردەیێن دژی ئێک پێشکێش دکەن، ب تنێ مولەت بۆ ئێک هەلبژاردن دهێتەدان، ئانکو ئێک ب تنێ راستە و چ جهگرێن دی نینن، ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەر کو دوو جیهانێن ژێکجۆدا دناڤ دەقیدا دروست ببن ئەڤ چەندە ژی پرۆسا هەڤگرێدانێ و گونجانێ د دەقیدا لەنگ دکەت (دی بوجراند، ١٩٩٨: ٣٤٨-٣٤٩)، بۆ نموونە:

١١. بۆ چارەسەرکرنا ڤێ کێشەیێ ئەم پێدڤی ب پارەیەکێ زێدەتر دبین یان ژی پێدڤیە پرۆژەی ب تەواوی ڕابوەستینین.

د نموونا (١١)دا، دەق دوو ڕوویدانان باس دکەت کو ل گەل ئێک ناگونجن، کومکرنا پارەیێ ئانکو بەردەوامیدان ب پرۆژەی، لێ ڕاگرتن ئانکو ب دوماهیک هینانا پرۆژەی. ل دەمێ خوێندەڤان ڤێ دەقی دبینیت، ئەو د کەڤیتە د بارودۆخەکێ نەدیاردا، ئایا داهاتوویێ وی دێ چاوا بیت؟ ئایا دێ سەرکەڤیت یان نە؟ ل ڤێرێ دەق دبیتە دوو هێل و هەڤگرێدانا وێ لەنگی دکەڤیتێ، ئەڤجا داکو دەق یێ پاراستی بیت و هەڤگرێدانا وی تێک نەچیت، ڕستەیێن ل دویڤدا دشێن ئەڤێ چەندێ چارەسەر بکەن، وەکوو:

١٢. مە شیا پارێ پێدڤی کۆم بکەین و پرۆژە بەردەوام بوو.

٣-٤-٣. بەستنا بەروڤاژی (Contrajunation)

ئەڤ جۆرە دوو هزران یان پێزانینان ئەوێن پەیوەندییا دژایەتیێ یان جۆداهیێ ل گەل ئێکدا هەی پێکڤە گرێ ددەن ئەڤ بەستنە ب ڕێکا چەند ئالاڤەکان پرۆسا هەڤگرێدانێ دروست دکەن. مەبەستا سەرەکییا ڤی جۆرێ بەستنێ ئەوە کو بەروڤاژی پێشبینیێ بن (محمد، ٢٠٠٩: ١١٢)، ئانکو پەیوەندی د ناڤبەرا کەرستێن دەقیدا ژێک دویر و هەڤدژە، وەسا دیار دکەن کو پێکهاتەیا ل دویڤدا دهێت یا بەرۆڤاژیە (Beaugrande & Dressler, 1981: 72)، وەکوو ئەڤان ئامرازان: (بەلێ، لێ، بەلکوو، هەر چەندە، هێشتا، سەر هندێ ڕا، دگەل هندێ ژی، دگەل وێ چەندێ، ژلایەکێدیڤە... هتد)، بۆ نموونە:

١٣. ”... خەما وی نە ئەوە خۆرشید یێ مری، بەلکوو خەما وی یا مەزن ئەو بوو دێ کی شێت ل جهێ خۆرشیدی کارکەت و...“ (سولتان، ٢٠١١: ٨٧).

١٤. قوتابیان گەلەک خۆ وەستاند، لێ نمرەیێن باش نەهینان.

١٥. کەشوهەوایێ تەزی بوو، بەلێ مە سەیرانەکا خۆش کر.

١٦. ئەو حەژ تەندروستیا خۆ دکەت، د سەر هندێ ڕا گەلەک بلەز خارنێ دخۆت.

د ئەڤان نموونەیێن سەریدا ئامرازێن بەلکوو، لێ، بەلێ، د سەرهندێ ڕا شیاینە دوو هزران پێکڤە گرێ بدەن، د ئەنجامدا ڕوویدانێن ئەوان دژی ئێک و جیاوازن.

هندەک ئامراز ژ ئەڤان وەکی (لێ، بەلێ) دەمێ بکار دهێن دبنە ئەگەرێ هندێ ئەو تشتێ ئەم ژێ چاڤەرێ دکەین نەهێتە بجهـ هینان (هەمان ژێدەر: ٣٤٩)، وەکوو:

١٧. ئەز ل یاریگەهێ بووم، بەلێ من نەدیت چ ڕووی دا.

د ڤێ نموونێدا گوهدار چاڤەرێ دکەت کو ڕوویدان هاتیە دیتن، لێ تشتەکێ بەروڤاژی چاڤەرێکرنا گوهداری هاتە گوتن ئەوژی نەدیتنا ڕوویدانێ، ئەڤ چەندە وێ چاڤەرێبوونێ دشکینیت، ل ڤێرێ دڤێت بزانین کو هەردوو ڕوویدان د دەقیدا ڕاستن. ”ئەو ل یاریگەهێ بوو و چ تشت نەدیت“، ئەڤ ئامرازە ڤێ ناکوکیێ دکەتە تشتەکێ پەسەند کری.

٣-٤-٤. بەستنا دویڤەلانگ (Subordination)

پێکڤەگرێدانا دوو بیرۆکەیانە ئێک ژ ئەوان یا سەرەکییە و یا دی یا لاوەکییە، ئانکو ڕستەیا پاشکۆ دبیتە ئەگەرێ ڕوونکرنا ڕستەیا سەرەکی (دی بوجراند، ١٩٩٨: ٣٤٧).

ئەڤ جۆرێ بەستنێ ئەڤان جۆرێن ئامرازان بخوە ڤدگریت:

ئامرازێن ئەگەری: (ژبەرکو، چونکی، سەدەما، ژ ئەگەرێ، ژ بەر هندێ، ژ ئەنجامێ، لەوما، لەورا، حەتا ڤێ رادەی، ئەڤجا، ڤێجا، هۆسا، هەکە، ئەگەر، مادەم، ب مەرجەکی... هتد) (عەلی، ٢٠٢٠: ١٤٩).

ئامرازێن دەمی: (دەمێ رووێدانا پارچەیێن دەقی ل دویڤ رووێدانا ئەوان کاران نیشان ددەت) (توفیق، ٢٠٠٢: ٢٣٥)، وەکوو: (دەمێ، دەمێ کو، بەری، پشتی، پشتی کو، وەختێ، نوکە، ئێکەم جار، تا، هەتا... هتد). دبیت ئاماژە ب دەمێن بۆری و بەری نوکە و دەمێ دهێت بدەت، وەکوو: (بەری نوکە، بەری چەندەکێ، ل ڤێ دەمی، ژنوکە ویڤە، ژڤێ دەمی پێڤە... هتد) (ئەحمەد، ٢٠١٢: ٩٦).

١٨. دێ چمە گەڕیانەکێ، ئەگەر سەقایێ گونجای بیت.

١٩. هەر دەمێ ئەم ل گوندی دمینین، تشتەک دهێتە سەرێ مە.

٢٠. "... بزاڤێن مەزن دکرن وێ ژبیرا خۆ ببەت، حەتا وێ ئێڤارا درەنگ ئەو تیلەفونا ئەردهەژین بۆ هاتی هزار و ئێک هیڤی بۆ چێکرن..." (حسن، ٢٠١١: ٧٦).

٢١. "هەگەر تو هندە مێر و جامێری هەرە تشتێن خوە ئاشکرا ببێژە و پێک بهینە" (دەوران، ٢٠١٣: ١٤٦).

٢٢. ئەز نەهاتم، چونکی یێ نەخۆش بووم.

د نموونەیا (١٨)دا، سەڤا هزرا لاوەکییە، لێ مەرجە بۆ گەڕیانێ ب رێکا ئامرازێ ئەگەر، هەروەسا د نموونەیا (١٩) ئەم ل گوندی دمینین هزرا لاوەکییە، لێ ئەگەرە تشتەک دهێتە سەرێ مە ب رێکا ئامرازێ هەردەمێ. لێ نموونەیا (٢٠)، ئەو تیلەفونا بۆ هیڤی چێکرێن هزرا لاوەکییە، بۆیە ئەگەر ئەوێ ژبیر نەکەت و هیڤییەک بۆ دروست کر ب رێکا ئامرازێ حەتا. هەروەسا د نموونەیا (٢١) مێر و جامێریا وی هزرا لاوەکییە، کو ژ ئەنجامێ وێ تشتێن خۆ ب ئاشکرایی بێژیت و پێک بهینیت ب رێکا ئامرازێ هەگەر. د نموونەیا (٢٢)دا ، چونکی: ئەگەرێ نەهاتنێ دیارکریە.

هەروەسا دیار دکەت ژ بۆ هندێ دەقەک یێ لێکدایی و رێکوپێک بیت هەمی دەما پێدڤی ب ئامرازەکێ گرێدەر یێ ئاشکرا نینە، ئەگەر پەیوەندییا ئەگەری و دەمی د ناڤبەرا پێکهاتەیێن دەقیدا هەبیت. گرنگیێ ب گونجاندنا واتایی (Coherence) و ل دویڤ ئێک هاتنا رووێدانان بدەت، ل وی دەمی هەردوو جۆرێن پەیوەندیێ بۆ تێگەهشتنا واتا و مەبەستان دگرنگن، ڤێجا چ دەربڕین ب رێکا ئامرازێن بەستنێ یێن ئاشکرا بن یان نە، ئانکو ئەڤ ئامرازێن بەستنێ تێگەهشتنا دەقی ئاسان دکەن، لێ گەلەک جاران بێی هەبوونا ئەوان پەیوەندی یا روون و ئاشکرایە (هەمان ژێدەر: ٣٥٠).

٢٣. کرێکاران کارێ خوە ئەنجام دا، مافێ خوە ب دروستی وەرنەگرت، د بێ دەستهەلات بوون.

دنموونەیا (٢٣)دا، چ ئامرازەکێ دەمی و ئەگەری بکار نەهاتینە، لێ رووێدانێن زنجیرەیی و تێکەلبوونا ئـەوان د ئاڤاکرنا پێکهاتەیا دەقیـدا دیـار دکـەن، هەروەسا بۆ خوێندەڤانی دیار دبیت د هەمان دەمدا رووی دایە.

دبیت هندەک جارا ب مەبەست پەیوەندییا ئەگەری د ناڤبەرا رووێـدان و هزراندا ژ لایێ نڤیسەریڤە نەهێتە باسکرن، ژ بۆ هندێ دەق ب ساناهی بکەڤیت ژ لایێ رۆخساریڤە، لێ ژ لایێ تێگەهشتنێڤە زەحمەت و کویر دبیت، بۆ نموونە: دەمێ کومپانیا "bell" هۆژداری دایە ئەوێن ب کارێ کۆلانا ئەردی رادبن، گوت:

٢٤. بـەری جها بکۆلی پەیوەندیێ ب مە بکە، ڕەنگە پشتی هینگێ نەشێی (هەمان ژێدەر: ٣٥١).

د نموونەیا (٢٤)دا، نڤیسەری پەیوەندییا ئەگەری ب ڕەنگەکێ ئاشکرا دیار نەکریە، لەوڕا بۆیە ئەگەرێ هندێ خوێندەڤان پتر هزر بکەت داکو مەبەستێ بزانیت. ڕامانا وێ ئەوە ئەگەر وە تێلێن تەلەفونێ برین هوین ئێدی نەشێن تەلەفونێ بکەن. ئانکو ئەگەرێ فەرمانێ دڕستا ئێکێدا ترسە ژ هندێ کو پشتی کۆلانێ هێلێن تەلەفۆنێ بهێنە برین.

ئەڤ نموونە بۆ مە دیار دکەت، ئەگەر چەند ئامرازێن بەستنێ د دەقەکیدا د دیار و ئاشکرا بن، لێ ئەگەر پەیوەندییا ئەگەری (علاقة السببية) یا ئاشکرا نەبیت، تێگەهشتن و مەبەستا ڕاست دێ یا ب زەحمەت بیت. د نموونەیەکا دیدا:

٢٥. ئەلمان دبـێژن: بـەری دەمـژمـێر شـەشـی سپێدێ ژ خەو ڕانەبن.

د ئەڤێ نموونێدا نڤیسەری ب مەبەست ئەگەرێ گوتنێ دیار نەکریە بۆ خوێندەڤانی دهێلیت، دیارە خوێندەڤان ڕێزێ ل تەندروستییا مرۆڤی دگریت یانژی ب پێگیری ب ڕێنماییێن وی وەڵاتی تێدگەهیت. ئەڤەژی دبیتە ئەگەر هندەک جاران گوهدار ئەگەرەکی ژ نڤیسینێ/گوتنێ بینیتە دەر کو خودانێ گوتنێ ئەو مەرەم پێ نەبیت، وەکوو:

٢٦. چەندین ساڵا بکارهینانا دەرمانێ "کوراری" ژ لایێ هـوزا میلەرڤە بوویە ئەگەرێ بێدەنگکرنا گەلەک ڕەخنەگرا (دی بوجراند، ١٩٩٨: ٣٥١).

ئەگەر سەحکەینێ دبیت هندەک وەسا تێبگەهن کو ئەڤ دەرمانێ ژ لایێ ڤێ هوزێڤە ل سەر ڕەخنەگران هاتیە پراکتیکرن و یێن بێدەنگ کرین، لێ د ڕاستیدا وەسا نینە، بەلکوو ئەڤێ دەرمانێ سرکرنێ زانا ڕازیکرینە ل سەر ڕاستییا وان تاقیکرنان یێن ئەوێ هوزێ کو ئەڤ دەرمانە لڤینا لەشی ڕادوەستینیت.

ب بۆچوونا دی بوگراندی ئەو دەقێن ب ڕێکا ئامرازێن دوێڤەلانک دروست دبن، ئاماژێن ئاشکرا د دەنە مە بۆ هەبوونا پەیوەندییێن کوپر د ناڤبەرا هزروبیراندا، دبێژنێ: پەیوەندییێن تێگەهشتنێ یێن کوپر ئانکو واتاییێن بەرزە. دبیت هندەک جاران خوێندەڤان ئەوان پەیوەندییان بزانیت ژ ئەنجامێ پێزانینێن خوە ژ سەربۆڕا ژیانێ، ئەگەر ئەو پەیوەندییە د ئاشکرا ژی نەبن (دی بوجراند، ١٩٩٨: ٣٥٢).

گرنگە بزانین پەیوەندی د ناڤبەرا ئامرازاندا ژ لایێ ئەرک و واتاییڤە د زمانێ کوردیدا، پەیوەندییەکا بەرامبەری و یەکسان نینە (مەرج نینە هەر ئامرازەک ئێک ئەرکێ واتایی ب تنێ بببینیت یان هەر ئەرکەک ب ئێک ئامراز بهێتە ئەنجامدان) (عەلی، ١٩٩٢ :٢٢). "هەر چەندە ئامرازان ئەرکەکێ سەرەکی د دیارکرنا پەیوەندییەکا دەستنیشانکریدا هەیە، لێ چوارچۆڤێ ئاخڤتنێ واتاییێن نوی بۆ ئامرازان دادڕێژن، هندەک جاران ئەرک یان واتایەکا بەروڤاژی واتایا بنەڕەتییا خۆ بۆ دروست دکەت. نەک هەر ئەڤە، بەلکوو بەهرا پتریا پەیوەندییێن واتایی دشێن بێ هەبوونا ئامرازان ژی دروست ببن" (توفیق، ٢٠٠٢: ٢٢٩). ڤان دایک بڤی ڕەنگی ئاماژێ ب ئامرازێ (و – and) ددەت کو ب تنێ ئەرکێ هەڤگریدانێ نابینیت، بەلکوو دشێت گەلەک پەیوەندییێن واتایی یێن ڤەشارتی نیشان بـدەت، ئانکو وەکـوو پەردەیەکییە ل پشت خوە پەیوەندییێن لۆژیکی د ناڤبەرا ڕستەیاندا ڤەدشێریت، ئەو پەیوەندییە دشێن یێن جهی، ئەگەری، مەرجی و دەمی بن (سرفرازی، ١٣٩٨: ١٢٥)، وەکوو:

٢٧. ئەو ل بەر پەنجەرێ ڕاوەستیا و تەماشەی بارانێ کر.

٢٨. باران باری و لەهی ڕابوو.

٢٩. پتر بخوینە و دێ سەرکەڤی.

٣٠. گەهشت و ڕوینشت.

د دەقێ ژمـارە (٢٧)دا ل دویڤ تێڕوانینا ڤان دایکی ئامرازێ "و" نە ب تنێ دوو کریار پێکڤە گریداینە، بەلکوو پەیوەندییەکا جهی یا ڤەشارتی ژی دروستکریە. د دەقێ ژمـارە (٢٨)دا ئامرازێ

پەیوەندییا ئەگەری ئەنجامدایە. د دەقێ ژمارە (٢٩) دا ئامرازی پەیوەندییا مەرجی بجهئینایە. د دەقێ ژمارە (٣٠)دا ئامرازی پەیوەندییا دەمی بجهئینایە. هەروەسا ئەڤ ئامرازە دشێت پەیوەندییا بەروڤاژی ئەنجام بدەت (توفیق، ٢٠٠٢، ٢٢٩)، وەکوو:

٣١. گەلەک خوێند و دەرنەچوو (بەروڤاژی).

د زمانێ کوردیدا ئامرازێن بەستنێ*[4] ل دویڤ واتا و ئەرکێ وان ل سەر چەند جۆرەکان دهێنە دابەشکرن:

١. ئەرکێ پێدان و زێدەکرنا پێزانینا: وەکوو : (و ، هەروەسا، یان، ژی... هتد).

٢. ئەرکێ بەروڤاژیکرنێ: وەکوو: (لێ، لگەل هندێ، بەروڤاژی ڤێ چەندێ... هتد).

٣. ئەرکێ نیشاندانا ئەگەری: وەکوو: (چونکی، ژبەرهندێ، لەوما، لەورا... هتد).

٤. ئەرکێ نیشاندانا زنجیرەیا دەمـی: وەکوو: (پشتی هنگێ، پاشی، دویڤدا... هتد).

٥. ئەرکێ هژمارتنێ: وەکوو: (ئێکەم، دووەم...) د هندەک بارودۆخاندا پەیڤێن (ل دوماهیێ، دواتر) بکار دهێن.

٦. ئەرکێ ڕوونکرنێ: وەکوو: (بۆ نموونە، وەکوو، ب تایبەتی... هتد).

٧. ئەرکێ شرۆڤەکاری: وەکوو: (کە، کو، واتە، ئانکو، ب واتایەکا دی، کەواتە).

٨. ئەرکێ کورتکرنێ: وەکـوو: (ب کورتـی، ب پوختی، ب گشتی... هتد) (خۆشناو، ٢٠٢١ :١٦٠):

ژ بەر کو بابەتێ مە تەرخانکریە ب تیۆریەکا دیارکریڤە، ب تنێ ئەو ئامراز و جۆرێن بەستنێ هاتینە دیارکرن ئەوێن د تیۆرێدا هاتینە دەستنیشانکرن.

٤. بەرچاڤکرنا جۆرێن بەستنێ ل سەر چەند دەقێن (سەرهاتیا کوردی):

دەقێ ژمارە (١) مێهڤانێ شرِ

(١) ئێک چوو مالەکێ ب مێهڤانداری، (٢) خودانێ مالێ ژێ گەلەک قەدرێ وی گرت، (٣) ئینا وی ژ خۆ ل وێرێ شرِ کر و نەچوو، (٤) ڤێجا خودانێ مالێ گەلەک حەز کر بچیت، (٥) بەلێ ئەو هەر نەچوو، (٦) دوو ماهیێ خودانێ مالێ و ژنا خۆ رێکەک دانان کو بکەنە دەر، (٧) ڕابوون چانتەکێ تژی نان کرن و سپێدێ ئەو ل گەل ژنا خۆ ب شەرِ چوون ژ درەو، (٨) وی زەلامی گوتە ژنا خۆ:

ئەز ب وی نانی کەمە یێ تە بۆ مێهڤانێ سەفەر ل بەر داگرتی کو وەغەرا وی یا خێرێ بیت دێ تە کوژم.

(٩) مێهڤان ژێ هاتە بەرەڤانیێ و گوت:

ئەز ب وێ دەوینێ کەمە، یا ئەز و تو ل بهارێ ل سەر ئێک سفرە بخۆین، تو خۆ ترکەکێ ژێ لێنادەی (سالح، خالد، ٢٠٠٧: ٥٢-٥٤).

شرۆڤەکرنا دەقێ ژمارە (١) ل دوور بەستنێ:

٢. بەستنا کومکرنا ڕەها: ژی

٣. دویڤەلانک (ئەگەری): ئینا، کومکرنا ڕەها: ژێ، و

٤. دویڤەلانک (ئەگەری): ڤێجا

٥. بەروڤاژی: بەلێ

٦. دویڤەلانک (دەمی): دووماهیێ، کومکرنا ڕەها: و

٧. کومکرنا ڕەها: و

٨. کومکرنا ڕەها: کو

٩. کومکرنا ڕەها: و

دەقێ ژمارە (٢)، باژێرێ شویرهەکری

(١)دبێژن: باژێرەک هەبوو، (٢) ئەو باژێر یێ شویرهەکری بوو، لگەل مەلایێ مەغرەب، ئانکو ل گەل تاری دکەتە عـەردی، (٣) دەرگەهێ شویرها دهاتە گرتن و هەر کەسەکێ هاتبا دۆر شویرهێڤە یان دۆر دەرگەهێ شویرهێڤە، ئەو کەس دکرنە دگرتیخانێڤە حەتاکو ڕۆژا پاشتر و دبرنە دادگەهێ و مەحکەمە پێ دکرن، (٤) کا ئەگەرا ڤێ مرۆڤی

---

٤ * بۆ پتر پێزانینان دەربـارەی ئامرازێن بەستێ و تایبەتمەندیێن ئەوان ژ لایێ واتا و ئەرکێن بکارهینانا ئامرازان، بنێرە (عەلی، ١٩٩٠: ١٣-٢٦) و (خۆشناو، ٢٠٢١ :١٦٠).

چییە، ل ڤێ درەنگێ شەڤێ هاتیە دۆرێت باژێری.(٥) دبێژن: ئێڤاریەکێ وەکوو دەرگەهێت شویرهێ هاتینە گرتن، (٦) سێ مرۆڤ ڤێکرا چوونە بەر دەرگەهێ شویرهێ، (٧) ئێلچیا هەرسێ مرۆڤ گرتن و کرنە د گرتیخانێڤە،(٨) ڕۆژا پاشتر برنە نک حاکمێ باژێری و مەحکەما وان کرن، (٩) ئێک ئێکە ئەڤ مرۆڤە برنە ژوورڤە، (١٠) یێ ئێکێ برە ژوور، (١١)حاکمێ گۆتێ: تو چ کەسی و تو ژ کیڤە هاتی و شولێ تە چییە؟

(١٢) گۆتێ: ئەزبەنی، ئەم ڕێڤنگن، و ئەم ژی دا ل ڤێ باژێری بینە مێهڤان، (١٣) مە دیت دەرگەهێ شویرهێ گرتیە، (١٤) ئەم هەر چەند مرۆڤ کرینە د گرتیخانێڤە.

(١٥) شولێ تە چییە؟

(١٦) گۆتێ: ئەزبەنی ئەم دەلالێت مرۆڤانین، (١٧) ئەم مرۆڤا بها دکەین و ئەم دزانین هەر مرۆڤەک بهایێ وی چەندە!

(١٨) ئینا گۆتێ: پا تو بێژی بهایێ من چەندە؟

(١٩) ئینا گۆتێ: ئەزبەنی، تو حاکمی، تو مرۆڤەک ماقویلی، نە تو دئێیە کرین و نە دئێیە فروتن.

(٢٠) ئینا گازی ئێلچیا کر گۆت: ئەڤێ ببنە ژ دەرڤە، گازی یێ دی کر.

(٢١) گۆتێ: تو چ تشتی و شولێ تە چییە؟

(٢٢) گۆتێ: ئەزبەنی ئەز دەلالم، دەلالێ مرۆڤانم!

(٢٣) گۆتێ: پا بهایێ من چەندە، ئەو ژی، کا یێ ئەولی چ گۆتێ، ئەوی ژی عەینەن وەگۆتێ.

(٢٤) گۆتێ: تو مرۆڤەک ماقویلی و تو حاکمی، بێت وەکی تە نە دئێنە کرین و نە د ئێنە فرۆتن.

(٢٥) ئینا یێ سیێ گازی کرن، گۆتێ: شولێ تە چییە؟

(٢٦) گۆتێ ئەزبەنی ئەم دەلالین، ئەم هەرسێ پسمامێت ئێکین و ئەم دەلالین، هەکە برایێت ئێکین، هەکە پسمامێت ئێکین، ئەم دەلالێت مرۆڤانین!

(٢٧) گۆتێ: پا بهایێ من چەندە؟

(٢٨) گۆتێ: زەحمەت نەبت ژ پشت مێزا خۆ دەرکەڤە و پیچەکێ ل بەر چاڤێت من هەڕە و وەرە.

(٢٩) حاکم ڕابوو سەرخۆ، ب تورە و نەجمێت خۆڤە، د بەر دەلالیدا هات و چوو.

(٣٠) ئینا گۆتێ: بهایێ من چەندە؟

(٣١) گۆتێ: ئەزبەنی، وەللاهی ڤێگاڤێ هەکە ئەز ل سویکا دەلالابم و تە بیننە دەڤ من، (٣١) ئەز قوریشەکێ سۆتی ب تە نادەم!

(٣٢)کورڕۆ وەسا چەوا؟

(٣٣) حاکم توورە بوو، (٣٤) گۆتێ ئەز حاکم و حاکمێ ڤێ باژێری و ئەڤ تۆڕ و نەجمە حەمی ل سەر ملێت من، (٣٥) تو چەوا دبێژی قوریشەکێ سۆتی ئەز ب تە نادەم.

(٣٦) گۆتێ: بەلێ ئەزبەنی، خەلک مرۆڤا دکڕن بۆ خولامینیێ و بۆ جووتیاریێ و بۆ مرێباتیێ، (٣٧) ما کی دێ خۆلیێ ب نەیارێت خۆ وەرکەت، تە کڕت و تە کەتە حاکم، دێ تە کەتە حاکم ل کیرێ؟ (٣٨) ما دێ چەوا تە کڕت؟ (٣٩) تو بەس کێر حاکمیێ تێی و کەس ژی تە ناکڕت بۆ حاکمیێ ئەزبەنی!

(٤٠) گۆتێ: وەللاهی تو ڕاست دبێژی، (٤١)تو بتنێ بهایێ مرۆڤا دزانی، (٤٢) ئەڤ هەردووکێت دی، چوو بهایێ مرۆڤا نزانن (بێدەرەک ژ فۆلکلۆرێ دەڤەرا بەهدینان، ٢٠١٥: ٨٣– ٨٥).

شرۆڤەکرنا دەقێ ژمارە (٣) ل دۆر بەستنێ:

٢. بەستنا کومکرنا ڕەها: ئانکو

٣. کومکرنا ڕەها: و، هەلبژاردەیی: یان، دویڤەلانک (دەمی): حەتاکو، کومکرنا ڕەها: و ، و

٥. دویڤەلانک (دەمی): وەکو وەختێ

٧.کومکرنا ڕەها: و

٨. دویڤەلانک (دەمی): ڕۆژا پاشتر، کومکرنا ڕەها: و

١١. کومکرنا ڕەها: و، و، و

١٢. کومکرنا ڕەها: و

١٧.کومکرنا رەها : و

١٨. دویڤەلانک (دەمی): ئینا ب رامانا (پاشی) هاتیە.

١٩. دویڤەلانک (دەمی): ئینا ب رامانا (پاشی یان ل دویڤدا) هاتیە.

٢٠. دویڤەلانک (ئەگەری): ئینا ب رامانا (لەوما یان ژبەرهندێ) هاتیە.

٢١. کومکرنا رەها: و

٢٣. کومکرنا رەها: عەینەن

٢٤. کومکرنا رەها: و، وەکی، و

٢٥. دویڤەلانک (دەمی): ئینا ب رامانا (پاشی) هاتیە.

٢٦. دویڤەلانک (ئەگەری): هەکە، کومکرنا رەها: و، دویڤەلانک (ئەگەری): هەکە

٢٨. کومکرنا رەها: و، و

٢٩.کومکرنا رەها: و

٣٠. دویڤەلانک (دەمی): ئینا ب رامانا (پاشی) هاتیە.

٣١. دویڤەلانک (مەرجی): هەکە، کومکرنا رەها: و

٣٢. کومکرنا رەها: وەسا

٣٤. کومکرنا رەها: و، و، و

٣٦. بەروڤاژی: بەلێ، کومکرنا رەها: و، و

٣٧. کومکرنا رەها: و

٣٩. کومکرنا رەها: و

دەقێ ژمارە (٣) شۆلا خودێیە

(١) دبێژن: مرۆڤەکێ کەیسماقویل رۆژەکێ ل دەوارا خۆ سویار بوو و چەکێ خۆ هەلگرت، (٢) جا چ شیر بوو یان تڤەنگ بوو و دەرکەت بۆ خۆ گەریانەکێ ل ئاقارى. (٣) ئەڤی مرۆڤێ کەیسماقویل بەرێ خۆ دایێ مرۆڤەکێ هەژار یێ فەقیر یێ جلک دڕیایی یێ ل ئاقارى و یێ دگەرییێتن سلاڤ کرێ، تو چ دکەی ل ڤارا؟

(٤) گۆتێ: باوەرکە ئەز ژی نزانم، هەما شۆلا خۆدێیە، (٥) کورۆ شۆلا خۆدێیە، (٦) چەوا تو هاتیە ڤێ چۆلێ؟ چ هوسای بێسەروبەرا!

(٧) گۆتێ: ئەزبەنی وەللا ما چ بێژمە تە؟ شۆلا خودێیە، (٨) هەما من ژی بینە ل ڤێرێ، هەما تو ژی یێ ل ڤێرێ شۆلا خودێیە ئەرێ...

(٩) گۆتێ: ما شۆلا خودێ چییە؟

(١٠) گۆتێ: ما ئەز ژ کیڤە ژ غەیبێ دزانم، (١١) بابۆ شۆلا خودێ چیە، هەر خودێ ب تنێ دزانتن شۆلا وی چییە؟

(١٢) گۆتێ: باوەربکە، تو نەبێژی، مادەم تە گۆتی شۆلا خودێیە، (١٣) تو ژی ل ڤێرێ و ئەز ژی ل ڤێرێ، (١٤) هەکە تو نەبێژی شۆلێ خودێ چیە، ئەز دێ سەرێ تە لێدەم!

(١٥) ئێ گۆتێ: بابۆ تو سویارێ هەسپی، (١٦) تو ژ من نێزیکتری، (١٧) تو دێ چێتر زانی شۆلا خودێ چییە، (١٨) ئینا رابوو هاتە خوارێ...

(١٩) گۆتێ: ئەڤە ئەز ژیک وەکی تە لێهاتم، (٢٠) گۆت پا ئەز دێ چمە سەر دەوارێ سویار بم، (٢١) ئینا رابوو ل سەر دەوارێ سویاربوو، بێهنەکێ ما...

(٢٢) گۆتێ: پا جلکێت من دڕیایی و هوسا ئەز بێ سەروبەر، (٢٣) ما دێ چەوا زانم، دێ چەوا ئاخڤم؟... (٢٤) ئینا جلکێت خۆ ژبەر خۆ کرن، کرنە بەر کابرایێ فەقیر (٢٥) و دیسا ل هەسپی سویاربووڤە...

(٢٦) گۆتێ: پا ئەزێ بێ چەک و تو یێ ب چەک، (٢٧) ئەز دترسم تو دەربەکێ ل من بدەی، (٢٨) کا چەکێ خۆ ژک بدەڤ من، (٢٩) ئینا چەکێ خۆ ژک داڤێ، (٣٠) و ئینا هەسپێ خۆ دا بەر رکێبا و هاژۆت. (٣١) کورۆ کا راوەستێ، (٣٢) تە بۆ من نەگۆت. (٣٣) گۆتێ ب سەرێ بابێ تە کەم شۆلا خودێ، هەما ئەڤەیە، ژ هندەکا دستینیت و ددەتە هندەکا، (٣٤) هەما ئەڤەیە شۆلا خودێ (بێدەرەک ژ فۆلکلۆرێ دەڤەرا بەهدینان: ٢٠١٥: ٢٩-٣٠).

شرۆڤەکرنا دەقێ ژمارە (٣) ل دۆر بەستنێ:

١. بەستنا کومکرنا رەها: و

٢. هەلبژاردەیی: یان، کومکرنا رەها: و

٣. کومکرنا رەها: و
٤. بەروڤاژی: هەما، نێزیکی ڕامانا بەلێیە.
٨. دویڤەلانک (ئەگەری): هەما ب ڕامانا (هندی کو، مادەم) هاتیە، کومکرنا ڕەها: ژی، دویڤەلانک (ئەگەری): هەما ب ڕامانا(هندی کو، مادەم) هاتیە، کومکرنا ڕەها: ژی.
١٢. دویڤەلانک (ئەگەری): مادەم
١٣. کومکرنا ڕەها: ژی، و، ژی
١٤. دویڤەلانک (ئەگەری): هەکە
١٨. دویڤەلانک (دەمی): ئینا ب ڕامانا (پاشی) هاتیە.
١٩. کومکرنا ڕەها: ژیک، وەکی
٢١. دویڤەلانک (ئەگەری): ئینا ب ڕامانا (لەوڕا) هاتیە.
٢٢. دویڤەلانک (ئەگەری): و هوسا ب ڕامانا (ژبەر ڤێ چەندێ) هاتیە
٢٤. دویڤەلانک (دەمی): ئینا ب ڕامانا (ل وی دەمی) هاتیە.
٢٥. کومکرنا ڕەها: و، دیسا
٢٦. کومکرنا ڕەها: و
٢٨. کومکرنا رەها: ژک
٢٩. دویڤەلانک (دەمی): ئینا ب رامانا (ل وی دەمیدا)، کومکرنا ڕەها: ژک.
٣٠. دویڤەلانک (دەمی): وئینا ب ڕامانا (و لدویڤدا) هاتیە.
٣٣. دویڤەلانک (ئەگەری): هەما ب ڕامانا (لەوڕا) هاتیە.
٣٤. دویڤەلانک (ئەگەری): هەما ب ڕامانا (لەوڕا) هاتیە.

ئامارا دەقێ (١)

ژمارا ئامرازان	بەستنا کومکرن	هەلبژاردەیی	بەروڤاژی	دویڤەلانک
١١	٧	٠	١	٣

ئامارا دەقێ (٢)

ژمارا ئامرازان	بەستنا کومکرن	هەلبژاردەیی	بەروڤاژی	دویڤەلانک
٤٢	٢٩	١	١	١١

ئامارا دەقێ (٣)

ژمارا ئامرازان	بەستناکومکرن	هەلبژاردەیی	بەروڤاژی	دویڤەلانک
٢٩	١٥	١	١	١٢

ئامارا هەر چوار جۆرێن بەستنێ:

سەرجەمێ ئامرازان	بەستنا کومکرن	هەلبژاردەیی	بەروڤاژی	دویڤەلانک
٨٢	٥١	٢	٣	٢٦

ئەنجام

هـەمی ئـامـرازێـن زمـانـێ کــوردی نـاچـنـە ژێـر پۆلینکرنا جۆرێن بەستنا دی بوگراندی، چونکی هندەک ئامرازێن وەکوو: (ئینا، هەما، سەکو... هتد) د دەقیدا هەنە، وەکوو فۆرم ئامرازێن بەستنییە، لێ هەتا بزانین چ جۆرە بەستنەکە دڤێت بزڤرین بۆ واتا و مەبەستا وێ پەیوەندییا ئەڤ ئامرازە تێدا دیار بووین. ل دویڤ ئـەوان جۆرێن بەستنا دی بوگراندی دیارکرین، ڕۆلەکی گرنگ د هەڤگرێدانا پێکهاتەیێن د ناڤ دەقیدا هەیە. ئانکو تا ڕادەیەکێ باش ل گەل زمانێ کوردی د گونجیت، لێ لگەل هندێ هندەک ئامرازان وەرناگریت. پترین جۆرێ بەستنێ د مـاوەیـی پراکتیکا هاتیە ئەنجامداندا، جـۆرێ بەستنا کومکرنا ڕەهـایـە، پاشی بەستنا دویڤەلانکە کو هەردوو جۆرێن (دەمی و ئەگەری) بخۆڤە دگریت، کێمترین جۆر بەستنا هەلبژاردەی و بەروڤاژیە. ئامرازێن (یان، یانژی)، هەڤگرێدانێ دنـاڤ دەقیدا لەنگ دکـەن، چونکی هـەلـبژاردن د ناڤبەرا دوو بژاردەیاندایە و ئێک ژ وان ڕاستە، لەوڕا داکو ڤێ لەنگیێ چارەسەر بکەین، پێدڤیە ڕستەیێن دویڤدا ئەرکێ ئێکلاکرن و ڕاستڤەکرنێ ببینن. د ئەوان دەقێن بەستن بێی ئامراز د ناڤبەرا پێکهاتاندا پەیدا دبیت، د شیاندایە ل دویڤ ئـەوان کریارێن بکارهاتین پێشبینی بۆ جۆرەکی ژ ئامرازێن بەستنێ بهێتە کرن، ژ بەر کو مێشکی مرۆڤی ئەو شیان هەنە ب ڕەنگەکێ پێشبینیکەر پێزانینان ڕێک بێخیت.

ژێدەر

ب زمانێ کوردی

– ئەحمەد، شـورەشـڤـان عـادل (٢٠١٢). زمانڤانیا تێکستی – شرۆڤەکرنا هندەک تێکستێن کوردی وەک نموونە. بەرگێ ئێکێ. چاپا ئێکێ. دهوک: ڕێڤەبەریا چاپ و بەلاڤکرنێ.

– توفیق، قەیس کاکل (٢٠٠٢). پەیوەندییەکانی نێو دەق. نامەی دکتۆرا. زانکۆی سەلاحەدین: کۆلیژی ئاداب.

– حەمەد، دەریا سابیر و عەبدوڵا، ڕۆژان نووری (٢٠٢٠). شیکردنەوەی پراگماتیکی چەند دەقێکی شیعری "فەرەیدوون عەبدول بەرزنجی" بە پێی تیۆری کردە قسەییەکان. گۆڤاری زانکۆی گەرمیان. ٧(٣). ل ل ١١٠-١٣١.

– خۆشـنـاو، نـەریـمـان عـەبـدوڵا (٢٠٢١). لکان و جۆرەکانی لە زمانی کوردیدا. گۆڤاری زانکۆی گەرمیان. ٨(٣). ل ل١٢٥-١٦٢.

– دزەیی، عەبدولواحید موشیر مەحموود (٢٠١٤). واتا و یاسا لۆجیکییەکانی هەندێ لە ئامرازەکانی بەستن لە زمانی کوردیدا، لێکۆڵینەوەیەکی واتاسازیی لۆجیکییە. مجلة جامعة کرکوک/للدراسات الإنسانیة. المجلد (٩). العدد (١). ص٣٩٦-٤٢٠.

– شەریف، نەژاد حسێن (٢٠٢٢). بەستەرەکانی دەق لە زمانی کوردیدا. نامەی ماستەر. زانکۆی سلێمانی: کۆلیژی زمان.

– عەلی، بەکر عومەر (١٩٩٠). بەستن و کرتاندن لە زمانی کوردیدا. نامەی ماستەر. زانکۆی سەلاحەدین: کۆلیژی زمان.

– عەلی، شێرزاد سەبری (٢٠٢٠). شرۆڤەکرنا گوتارێ. چاپا ئێکێ. دهوک: ژ وەشانێن پەرتووکخانا موکسی.

– محەمەد، شادان حەمە ئەمین (٢٠٢٣). هاوئاهەنگیی دەقبەستی لە زمانی کوردیدا. نامەی دکتۆرا. زانکۆی کۆیە: فاکەڵتیی پەروەردە.

ب زمانێ عەرەبی:
– إيكو، أمبيرتو (١٩٩٦). القارىء فى الحكاية. ترجمة: أنطوان أبو زيد. المركز الثقافى العربى.
– أبو غزالة، إلهام و أحمد، على خليل (١٩٩٢). مدخل إلى علم لغة النص. تطبيقات لنضرية روبرت دى بوجراند و فولفانج دريسلر. الطبعة الاولى. القاهرة: دار الكاتب.
– الخطابى، محمد (١٩٩١). لسانيات النص بحث مدخل الى انسجام الخطاب. الطبعة الأولى. بيروت: المركز الثقافى العربى، الدار البيضاء.
– الدغيشية، سعاد بنت سعيد (٢٠٢١). توضيف معيارى الاتساق و الانسجام عند روبرت دى بوجراند فى قضية الخلود فى النار للمدهب الإباضي: دراسة نصية. المجلة العلمية للغة و الثقافة. المجلد (٦). العدد (٢). ص:(٧١–٩٢).
– الزناد، الازهر (١٩٩٣). نسيج النص: بحث فى ما يكون به الملفوظ نصا. الطبعة الأولى. بيروت: المركز الثقافى العربى.
– الصبيحى، محمد الأخضر (٢٠٠٨). مدخل إلى علم النص و مجالات تطبيقه. الطبعة الأولى. الجزائر: منشورات الاختلاف.
– دى بوجراند، روبرت (١٩٩٨). النص و الخطاب و الإجراء. ترجمة: تمام حسان. الطبعة الأولى. القاهرة: عالم الكتب.
– سرحت، سعد (٢٠١٦). لسانيات النص: مداخل نظرية مع دراسة إجرائية فى كتاب طوق الحمامة لإبن حزم الاندلسي. الطبعة الأولى. سلسلة منشورات نون.
– عفيفى، احمد (٢٠٠١). نحو النص: اتجاه جديد فى الدرس النحوى. الطبعة الأولى. القاهرة: مكتبة الثقافة الدينية.
– عوض، يوسف نور (١٤١٠هـ). علم النص ونظرية الترجمة. الطبعة الأولى. مكة المكرمة: دار الثقة للنشر والتوزيع.
– كادى، نورة (٢٠١٩). الاتساق و اللنسجام فى شعر فاتح علاق. رسالة دكتوراه. كلية اللغة العربية و ادابهاو الغات الشرقية. جامعة الجزائر– أبو القاسم سعدالله.
– محمد، عزة شبل (٢٠٠٩). علم لغة النص النظرية و التطبيق. الطبعة الثانية. القاهرة: مكتبة الاداب.
– مولوج، محمد أمين (٢٠٢٢). ملامح نظرية دى بوجراند اللسانية النصية عند علماء التفسير. رسالة دكتوراه. جامعة أكلى محند أوحاج: كلية الأداب و اللغات.
– سالح، خالد (٢٠٠٧). هندەک سەرهاتیێن کوردی. چاپا ئێکێ. دهوک: پرۆژەیا ئەنستیتوتا کەلەپورێ کوردی.
– بێدەرەک ژ فۆلکلۆرێ دەڤەرا بەهدینان (٢٠١٥). چاپا دویێ. دهوک: پرۆژەیا ئەنستیتویا کەلەپورێ کوردی.
– سولتان، عبدالخالق (٢٠١١). خورشیدێ نڤیسەر. گوڤارا پەیڤ. ژمارە (٥٥). دهوک، ل٨٧.
– حسن، صبیح محمد (٢٠١١). ئەو زەنگێن هیڤیێن ژ قەستا چێدکەن. گوڤارا پەیڤ. ژمارە (٥٥). دهوک. ل٧٦.
– ئومەر، دەوران (٢٠١٣). من خوە دیت. گوڤارا پەیڤ. ژمارە (٦٤). دهوک. ل١٤٦.
ب زمانێ فارسی:
– سرفرازی، طيبه (١٣٩٨). كاركرد عوامل انسجام با تكيه بر الگوى هليدى (مورد پژوهى كتاب بلاغات النساء ابن طيفور). رساله دكترى. دانشكدەى ادبيات و علوم انسانى، دانشگاه بين المللى امام خمينى، قزوين.

ب زمانێ ئنگلیزی:
De Beaugrande, Robert and Dressler,- Wolfgang 1981. Introduction to text linguistics. London: Longman.
& R. Hassan. 1976. A.K. M. Halliday,- . Longman:COHESION IN ENGLISH, London

الملخص

هذه الدراسة بعنوان (أدوات الربط في الحكايات الشعبية الكوردية وفقا لنظرية روبير دي بوجراند). يعد الربط أحد أهم عناصر التماسك اللغوي في النصوص. يتكون النص من مجموعة من الجمل المتتالية. يحدد الربط وعناصره العلاقة بين الجمل من خلال بعض الصرفيات والكلمات التي تؤدى إلى التماسك النحوي. ونظرا لعدم تطبيق الربط بدقة في اللغة الكوردية، نفترض وجود جميع أنواع أدوات الربط في نصوص الحكايات الشعبية الكوردية. هدفنا هو توضيح وتحديد عناصر وأنواع أدوات الربط في نصوص الحكايات الشعبية الكوردية، ولهذا الغرض استخدمنا نظرية دي بوغراند باستخدام المنهج الوصفي التحليلي. ونتيجة لذلك، وجدنا أن هناك أربعة أنواع من أدوات الربط، وهي (الربط التنسيقي، والربط التابع، والربط الارتباطي، والربط الظرفي)، حيث يقوم كل نوع منها بدور أداة الربط من خلال عدة مناهج في اللغة. يتناسب هذا التصنيف مع اللغة الكوردية بشكل جيد. إضافة إلى ذلك، قد لا تراعى بعض العناصر ضمن الأنواع السابقة. تتناول الدراسة بشكل عام الجانب النظري للنص، ونظرة دي بوغراند إلى النص والتماسك. كما تدرس الدراسة الاقتران، وخصائصه، وأهمية استخدام عناصره، وأنواعه. وقد اعتمدنا على بعض النصوص من الحكايات الشعبية الكوردية كجانب عملي للدراسة، وحددنا منها عناصر الاقتران وأنواعه.

الكلمات المفتاحية: النص، دي بوغراند، الربط، التماسك، التماسك النحوي.

Abstract

This study is entitled (The Conjunctions in Kurdish Folktales According to the Theory of Robert De Beaugrande). Conjunction is one of the significant parts of Cohesion inside the texts. The text consists of a set of consecutive sentences. Conjunction and its elements determine the relationship between the sentences through some morphemes and words that create Grammatical Cohesion. Since Conjunction hasn't been implemented precisely in Kurdish, we suppose that all types of Conjunction could exist inside the texts of Kurdish folktales. Our objective is to clarify and determine the elements and types of conjunction inside the texts of Kurdish folktales, and for such purpose we have used the theory of (De Beaugrande) using the Descriptive Analytical Approach. As a result we foundout that there are four types of Conjunctions, which are (coordinating, subordinating, correlative, and conjunctive adverb), each one of them does the role of conjunction through a number of approaches in a language. This classification suits with the Kurdish language quite well. Besides, some elements may not be considered within the previous types. The study genererally consists of the theoretical aspect of the text and the point of view of De Beaugrande about the text and Cohesion. The study also studies the Conjunction, its features, the significance of using its elements and its types. We took some samples of texts from Kurdish folktales as the practical side of the study, and we determined the elements and types of Conjunction from them.

Keywords:Text, De Beaugrande, Conjunction, Cohesion, Grammatical Cohesion